

ILLYÉS GYULA LEVELEZÉSE FELESÉGÉVEL, KOZMUTZA FLÓRÁVAL

(1946. november 23. — 1947. február 17.)

III.

28. Kedves Flórikám,

Páris, 1947. január 21.

tegnap este lezajlott az eddigi legfontosabb esemény, ami miatt itt vagyunk: a fogadás a magyar követségen. Írtam, milyen kilátástalan itt a magyar ügy; pusztán az, hogy összeköttetésbe kerüljenek az itteni hivatalos körök a franciákkal. Amikor három-négy nap előtt a követségen jártunk, a követhelyettes, Nemestóthy szerint egyetlen valamirevaló francia íróval nem tudtak összekerülni, meghívásaikra francia alig jött el. Mutatták, kiknek küldtek meghívót a mi tiszteletünkre rendezendő fogadásra, de hozzá tették, ennek fél százaléka sem lesz ott. A meglepetés az volt, hogy szinte mindenki eljött. Ott volt Mauriac¹, Lacretelle², Aragon, Triolet, Tzara, Vercors³, Camille Malraux⁴, Loys Masson⁵, két szoc. képviselő s azonkívül egy sereg újságíró, lapszerkesztő, az École Normale igazgatója. Szóval a követség valósággal mámorban úszott. A baj csak az volt, mint később kiderült, hogy a szendvicseket s az italt is a pesszimizmusukhoz mérték, s így alig volt valamivel ellátni a vendégeket. A váratlan siker volt az oka, hogy én is jó ideig beszélgettem Mauriac-kal, anélkül, hogy tudtam volna, kivel beszélek. Igen megöregedett, megtört, hangját alig hallani (valami gégebaja lehet). De a fogadás sikerénél is fontosabb, hogy a megjelentek közül igen sokkal már ott megállapodtunk újabb találkozóban. Tőlem a *Lettres Françaises* szerkesztője, Claude Morgan nem csak találkozót, hanem részletes cikket is kért, s eleve elfogadta, hogy az a közép-európai kérdés magyar megvilágításáról szóljon. Így annyi a dolgunk, hogy eddig még egy újság elolvasására sem volt időm. Múzeumban is, amire pedig sok tervem volt, egyetlen egyszer voltam. Valósággal szolgálatban vagyunk, mint holmi katonák. Ez igen kimerít. Tegnap este például olyan fáradt voltam (egész idő alatt álltam), hogy a ruhatárra várva már a lépcsőre is leültem.

A másik újság, amiről már most híven be akarok számolni, hogy Orosz Annával⁶ mégis találkoztam. A régi mozgalmiak közül valaki még tudta a címét. Tegnap délelőtt a Louvre mellett találkoztam

tunk, egy kávéházban, illetve előbb a Louvre udvarán. Először egy idegen nőt szólítottam meg, annyira megváltozott. Sokat szenvedett, épp azért, mert jelleme — önfeláldozása — ma is a régi. Egy bolgár tanítóhoz ment férjhez, aki most mint suszter dolgozik, amikor van munkája. Viszont van egy kétéves kisfiúk s Anna most az anyai érzéssel van tele. Folyton a kisfiára tért vissza beszéd közben. Szóval olyan találkozás volt, hogy mindketten legtöbbit a gyerekünkről, a családunkról beszéltünk. Rövidesen elmennek mind a hárman Bulgáriába. Nem akartam említeni neki, mielőtt neked nem írok róla, s nem kérem véleményedet, hogy ha Pesten utaznak át, kimegyünk hozzájuk az állomásra. Ugyanis nagyon szeretne téged megismerni. Egyszerű, rokonszenves munkásasszony lett, tele kisebbségi érzéssel, férjét is magasan maga fölött érzi, akinek legnagyobb gondja már a gyermeke és a családja. Meghatóan őszinte volt. Rögön megkért, figyelmeztessem, ha egy kicsit hangosan talál beszélni, mert már egy kicsit nagyot hall, s azt hiszi, mások is nehezen értik a beszédét. Egész nap varr — otthon, mert így valamivel többet keres — s ettől a szeme is erősen megromlott, csak szemüveggel tud már dolgozni. Mindössze másfél óráig voltunk együtt, mert neki főzni kellett sietnie, nekem meg egy ebéd-találkozóra. Azt szeretné, ha férjét is megismerném — régi bolgár kommunista, mozgalmi ember. Ezzel váltunk el.

A harmadik újság, hogy a *Hunokat* itt komolyan ki akarják adni.⁷ Maga Aragon ajánlkozott már első találkozásunkkor — vezet egy nagy kiadványt is. Mikor azt feleltem, hogy a francia kiadás — és általában a siker — nem igen foglalkoztat, elkezdett nevetni, vállamra vert: *C'est de cela que je vous reconnais! Vous n'avez pas changé!*⁸ Vagyis, úgy látszik, kölyök koromban is ilyen lehettem. Ma este találkozom a Gallimard irodalmi vezetőjével, Bryce Parainnal.⁹ Először — már az illem kedvéért is — vele akarok beszélni s csak azután a többiekkel.

Hát így telnek a napok, kedvesem. Sokat gondolok rád, s minél több embert látok, régi és új ismerőst, annál jobban érzem, milyen szerencsés vagyok veled, milyen jó, hogy olyan jól összetartozunk. A távolság után ez a környezet érezteti; azaz hogy tudatosítja még jobban, mennyire szeretlek, testtel, lélekkel. Vigyázz nagyon magadra, kedvesem. Voltak rossz napjaim, amikor a Gay-Lussac környékén jártam, átmenve mindig a rue Collard-on, hogy miért is nem ismerhettük egymást már akkor, amikor te itt voltál! Milyen jó is lett volna, mennyivel egyszerűbb! De a jövő még jobban összeforraszt majd bennünket, ugye? Nekem örökre te vagy mindenem s ez a legfontosabb. Soha ilyen bizonyosan nem éreztem, hogy nem tudnék élni nélküled.

Hazulról csak elvéve kapunk némi hírt. Szekeres, a *Szabad Nép* itteni tudósítója ad néha egy újságot (mert különben az újságok igen rendszertelenül jönnek), s mond valami hazai hírt. Olvastam Horváth Márton cikkét, de csak hírből hallottam a *Szabad Szó* válszáról. Megkérlek, tedd el az utóbbit számomra.

Írtam, a városban alig lehet valamit kapni, és az is majdnem annyiba kerül, mint otthon. Így magamon kívül nem igen viszek mást, ahogy számítom, február első felében.

Sok szeretettel csókollak mindkettőtöket, kedvesem,

GYULA.

- (1) François Mauriac akkor az egyik legnépszerűbb regényíró.
- (2) Jacques de Lacretelle regényíró.
- (3) Vercors, tulajdonképp Jean Bruller író, rajzoló, az ellenállás alatt vált ismertté.
- (4) Camille Malraux, helyesen Claire, a híres író, későbbi miniszter, André Malraux elvált felesége.
- (5) Loys Masson költő, regényíró.
- (6) Orosz Anna Illyés ifjúkori szerelme. L. *Hunok Párisban*. Később férjével Bulgáriában telepedett le, ott is halt meg.
- (7) Nem adták ki.
- (8) Erről ismerek magára! Nem változott!
- (9) Brice Parain író, filozófus.

29. Kedvesem,

1947. jan. 18.

most kaptam meg, egyszerre, Genfből és Párisból írt leveledet. Nagyon köszönöm. Basch L. is hozott üzenetet tőled és rólad: a csomagból, amit vele küldtél, csak a harisnyát és egy tábla csokoládét tudott áthozni, a többit visszaküldte Hubaynak, hogy ő próbálja valahogy eljuttatni. Nagyon örültem a küldeménynek, még inkább annak, hogy jól vagy és egészséges. Ajándékokról az itthoniaknak ne gondoskodj, senki nem vár ajándékot. Karácsonyra a családtagok megkapták a legszükségesebbet; a küldött csokoládét én félretettem, majd ha jössz, szétosztjuk, mintha akkor hoztad volna. Nem érdemes, hogy kellemetlenséged legyen a vámnál, amit nem szabad, ne hozz. Ha pedig Páris olyan drága, nem érdemes ott vásárolni, drága pénzen itt is lehet mindent kapni. De ha mindenáron akarsz valamit hozni, akkor hozz Ikának, ha ugyan lehet kapni, egy-két banánt és narancsot, csak amennyit útravalóként ki lehet hozni. A csomagok nagy részét talán azért nem kaptuk meg, mert nem ajánlottan adtad föl? A feladószelvényeket mindenesetre hozd magaddal, hátha meg lehet reklamálni. Mert: csak nem lopták el?!

A hibás címre küldött levelem még nem jött vissza. Sajnálom, sajnálom, hogy épp azt nem kaptad meg, mert úgy emlékszem, abban magyaráztam el, miért gondolom, hogy jó volna, ha a *Rang-rejtve*-sorozatba elküldenéd azt a néhány négysoros verset, amelyben legjobban kifejeződik az az érzés, az az együttérzés, ami akkor megvolt bennünk. Megvolt minden valamire való emberben, a magyarság legjobbjaiiban. Én az ismerőseim, jóbarátaim körében látom, mennyire szenvednek most is — és ki tudja még meddig? — az

akkori fájdalomtól és a részvétlenségtől. Márta egyébként részletesen beszámol a *Válaszról*, most írja ő is a levelet. Jászi Oszkár írt Amerikából Csécsy Magdának, aki küldött neki *Válasz*-számokat. Kimásolok a leveléből: „A *Válasz* megjött és nagyon megörvendeztetett. Első reakcióm az volt, hogy táviratot tettem papírra a következő szöveggel: My congratulations to the writers of *Válasz*. It is a fine promise for the new Hungary.¹ Jobban átgondolva a dolgot, mégsem küldtem el a *cablet*. Ugyanis a forma tüntető jelleget adott volna a dolognak. És legintimebb barátaim rossz néven vehették volna, hogy „állást foglalok”, mielőtt az ő platformjaikat megismertem volna. „Ez a beállítás ártott volna magyar tanulmányutamnak (ha ugyan megvalósíthatom). De nincs okom titkolni, hogy a *Válasz* hangja és iránya nekem felette rokonszvenves, ami nem meglepő, mivel a falukutatókat még ún. reakciós korokban is védtem, mint egy csoportot, mely a legmélyebb problémát igyekszik megoldani.”

„Persze mai irányvonalukat még nem ismerem teljesen. Mindenesetre fennforogni látszik a veszély, hogy a kommunisták mint eszközt használhatják fel a kigazda párttal szemben. Ez egy katasztrofális hiba volna.”

„Mihelyt a cikkeket alaposabban végigolvastam, a részletekben is megírom majd véleményemet. De addig szívből köszönöm szíves figyelmét és dunai látogatásomnak nyilván egyik fénypontja volna, ha a *Válasz* szabad és tehetséges gárdájával megismerkedhetnék.”

Most még egy másik levélről számolok be, amit Mavis Miller írt (1 Granville Road, Barnet, Herts), illetve lemásolom a fontosabb részeket, hogy tudj neki válaszolni. Egyúttal köszönd meg neki, légy szíves, a kis szoknyát–blúzt, amit Ikának karácsonyra küldött. „Cher Monsieur, je suis en train de lire votre livre que j'ai reu avant Noël ; (én küldtem el neki a francia *Puszták népét*, a te nevedben). Je vous en remercie beaucoup. C'est un sujet qui m'intéresse beaucoup. Je connais quelques pomes de Petőfi (traduits en anglais) qui semblent tre grands et éleves. Je voudrais bien savoir un peu de votre beau pays et de comprendre pourquoi la Hongrie se trouve dans un état pareil. La liberté soit politique ou personelle c'est la plus belle chose au monde: par bonne fortune nous en avons gardé ici. ... A la fête de Noël je pense bien à vous et à votre famille. Je suis heureuse de savoir que vous avez reçu quelques paquets de moi. Je continuerai de les envoyer de temps en temps.

Je m'excuse de cette lettre et ses fautes de grammaire: il y avait neuf ans que j'étais à l'Université de Londres et le Francais y appris s'évanouit rapidement! Tous mes voeux de bonheur pour le nouvel an et mes sentiments les plus sincres, Mavis Miller.

Je voudrais bien savoir le nom de votre petite fille et son âge?”²

Egyéb fontosabb újság még, hogy Mikszáth-émlékéremmel tüntettek ki téged s még Tamásit, Nagy Lajost, Márait, Füst Milánt, Laczkó Gézát, Kassákat és Tersánszkyt.

Nem tudom, olvastad-e az ottani újságokban — állítólag a külföldi lapok is írtak róla — hogy valami nagyobb szabású összeesküvést lepleztek itt most le? Tagjai főleg régi hadseregbeli, vezérkari tisztek, a Kisgazdapárt és a Parasztszövetség több magasállású tagja, a Kisgazdapárt több képviselője? Az építésügyi miniszter, Místéth E. is részt vett benne? Néhány név, amelyekre a lapokból visszaemlékszem: Dálnoki Veress Lajos, Saláta K., Arany Bálint, Donáth Gy., a régi rendszert akarták visszaállítani, a földreformot is visszacsinálni? Állítólag igen sokan részt vettek benne, a Parasztpártból, szerencsére, tán senki? Milyen jó volna már a tartós béke és biztonság!

Mi valamennyien, hála Istennek, jól vagyunk. (Ezt azóta írom oda, szinte babonából, mióta Ikára is vonatkozik.) Csak te vigyázz magadra nagyon, Kedvesem. Hogy van a fekélyed, a füled? És a szíved? Mindent írj meg! Nagyon fontos nekem mindaz, ami veled, körülötted történik. Nagyon sokat gondolok rád, a viszontlátásra!

Sok szeretettel

F.

- (1) Gratulálok a *Válasz* íróinak. Az új Magyarország szép ígérete a lap.
- (2) Kedves Uram, éppen a Karácsony előtt kapott könyvét olvasom. Nagyon köszönöm. Ez a téma éppen nagyon érdekel engem. Ismerem Petőfi néhány versét (angol fordításban), érezni, mennyire magasztosak, emelkedettek. Szeretnék egy keveset tudni a szép országukról, megérteni, hogy Magyarország miért van ilyen állapotban. A politikai vagy a személyes szabadság a legszebb dolog a földön: szerencsénk mi itt megőriztünk belőle valamennyit... A Karácsonyi ünnepek alkalmából szeretettel gondolok magára és a családjára. Örülök, hogy megkapta a csomagjaimat. Időről időre még küldök. Ne haragudjon a levelemért és a nyelvtani hibákért. Kilenc éve volt, hogy a londoni egyetemre jártam, és az ott tanult francia hamar feledésbe megy! Boldog új évet kívánok, őszinte üdvözlettel, Mavis Miller. Hogy hívják a kislányát és hány éves?

(folytatjuk)